

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participate Action Research : PAR) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ปัญหาด้านโรค สาเหตุ ผลกระทบ และเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดโรคของคนในครอบครัวและชุมชนบ้านโคกกลาง 2) ศึกษาทัศนคติ การดูแลรักษาโรคที่ผ่านมามาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 3) ศึกษาพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารในครอบครัวและชุมชน 4) ศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพในครอบครัว และชุมชน ซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ทำการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 80 ครอบครัว กลุ่มเป้าหมาย 180 คน วิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content analysis)

ผลการศึกษาพบว่า

1.บริบทชุมชนบ้านโคกกลาง เป็นชุมชนขนาดใหญ่ในอดีต ที่ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2372 สมัยของรัชกาลที่ 3 พื้นที่เต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่เป็นป่าดงดิบเป็นโนนสูงจากที่ราบและล้อมรอบไปด้วยหมู่บ้านต่างๆ บ้านนี้อยู่ตรงกลางจึงให้ชื่อใหม่ว่า บ้านโคกกลาง เมื่อมีความเจริญมากขึ้น บ้านโคกกลางได้แยกไปขึ้นกับแขวงลุมพุก อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ชุมชนยังปฏิบัติตาม ความเชื่อและขนบธรรมเนียม บุญประเพณีต่าง ๆ มาโดยตลอด เช่น มี่งานบุญข้าวกรรม เดือนยี่-งานบุญคุณลานบุญเดือนสาม-บุญข้าวจี บุญเดือนสี่-บุญพระเวส บุญเดือนห้า-สงกรานต์, บุญสงน้ำ บุญเดือนหก-บุญบั้งไฟ บุญเบิกบ้าน บุญเข้าพรรษา บุญเดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน บุญเดือนสิบ-บุญข้าวสาก บุญเดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษา บุญเดือนสิบสอง-บุญจูง ลอยกระทง และมีระบบความเชื่อต่าง ๆ เหมือนสมัยโบราณ และยังมีข้อห้ามหรือเรียกว่าค้ำหมื่นในอดีต ในการทำมาหากินชุมชนบ้านโคกกลาง จะหาอาหารจากแหล่งน้ำและป่าไม้คือ ทรัพยากรแหล่งน้ำ ที่ใช้เป็นแหล่งอาหารให้กับคนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี จำนวน 8 แห่ง พื้นที่มากกว่า 454 ไร่ ในป่าไม้ เป็นแหล่งอาหารป่า พวกหน่อไม้ เห็ดป่า แต่ต่อมาป่าดงต่าง ๆ ได้ใช้เป็นที่ทำไร่ ทำสวนของชาวบ้าน ของป่าและสัตว์ป่ารวมถึงเห็ดและผักป่าต่าง ๆ ก็ลดจำนวนลง แต่ก็ยังมีอาหารจากป่าให้หาได้เกือบตลอดทั้งปี รูปแบบการหาอาหารเพื่อการบริโภคของชาวบ้านโคกกลาง จะหาเองตามธรรมชาติก่อนและค่อยหาอาหารจากป่า เมื่อไม่มีโอกาสหาอาหารเอง ก็จะเป็นการซื้อจากชาวบ้านด้วยกัน นอกจากนี้จะซื้อจากตลาด รถเร่และร้านค้าในหมู่บ้าน ช่วงเวลากับประเภทอาหารที่บริโภคของชาวบ้าน พบว่า ช่วงฤดูหนาวประมาณเดือน พฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ เป็นช่วงข้าวใหม่ปลามัน อาหารส่วนใหญ่คืออาหารประเภทปลาเป็นหลัก ซึ่งหาได้ง่ายซื้อง่าย ช่วงเดือนมีนาคม-เมษายนปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ลดลง หาปลาหรือสัตว์น้ำได้สะดวก แต่ก็ยังมีอาหารจากป่า หรือไม้ก็จะซื้อเนื้อหมู ไก่ ปลาทุ มาบริโภค ช่วงฤดูฝนและปลายฤดูฝน กรกฎาคม-ตุลาคม ปลาที่เริ่มมีมากขึ้น อาหารหลักจึงเป็นประเภทปลาเช่นเดิม

2. สถานการณ์ปัญหาด้านโรค สาเหตุ ผลกระทบ และเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดโรคของคนในชุมชนบ้านโคกกลาง พบว่า มีปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญ คือ โรคไม่ติดต่อเรื้อรังเบาหวานและความดันโลหิตสูงทั้งกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มป่วย ซึ่งมาสาเหตุจากพฤติกรรมการบริโภคและขาดการออกกำลังกายที่

ถูกต้อง มีประชากรวัยพึ่งพิงคือผู้สูงอายุ ผู้พิการ มีจำนวนมากขึ้น สืบเนื่องจากการเคลื่อนย้ายแรงงานสู่ชุมชนเมืองส่งผลต่อระบบสาธารณสุขที่ต้องดูแลกลุ่มดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง และปัญหาโรคอุจจาระร่วงหรือโรคติดต่อระบบทางเดินอาหารและน้ำเป็นสื่อซึ่งสาเหตุจากพฤติกรรมกรรมการบริโภคที่ไม่ถูกสุขลักษณะ

3. ทศนคติ ความเชื่อในการดูแลสุขภาพโรคที่ผ่านมาในอดีตถึงปัจจุบัน พบว่า ชุมชนบ้านโคกกลางยังมีความเชื่อในการดูแลสุขภาพผสมผสานทั้งในอดีตและการดูแลสุขภาพสมัยใหม่ เช่น ยังมีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การดูแลแม่หลังคลอดโดยการอยู่ไฟ การใช้สมุนไพร การดูแลสุขภาพโดยหมอยพื้นบ้าน การใช้กุศโลบายโบราณเพื่อความสงบสุขของบุคคล ครอบครัว ชุมชน แต่ยังคงมีความเชื่อที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับการตีมีสุม ตีมีเครื่องตีมี ชูกำลัง การสุมบุนหรีเพื่อบำรุงกำลังและการผ่อนคลายความเครียด

4. พฤติกรรมการบริโภคอาหารในครอบครัวและชุมชนบ้านโคกกลางในอดีต จะอาหารเองตามธรรมชาติ จากแหล่งน้ำและป่า เช่น ปลา กบ เขียด อึ่งอ่าง ไข่มดแดง แมลง เห็ดป่า ส่วนอาหารจำพวกผัก จะเป็นผักตามทุ่งนา ผักแว่น ผักอีฮิ้น ผักผ่อง ในป่าจะมีผักกระโดน ผักตั่ว ใบย่านาง หน่อไม้ ส่วนผักที่ปลูกไว้กิน เช่น ผักกาด ผักชี ต้นหอม ตะไคร้ ไม่ค่อยมีการซื้อขายกัน และเมื่อมีงานบุญประเพณีอาหาร ที่ทำกินกันทั้งหมู่บ้านคือ ขนมจีน เครื่องดื่มในงานเป็นเหล้าสาโท และข้าวหมาก ในการถนอมอาหารก็จะเป็นการทำปลาแห้ง และทำหมูเค็มไว้กิน แต่ในปัจจุบันก็ยังมีการหาอาหารกินเองจากแหล่งธรรมชาติ เช่น ปลา หอย กุ้ง ปู ส่วนอาหารจำพวกกบ เขียด อึ่งอ่าง ผักพื้นบ้านตามไร่นา เริ่มจะไม่มีตามธรรมชาติเนื่องจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร ส่วนอาหารป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักป่าต่าง ๆ ก็ยังมีอยู่เหมือนเดิม ส่วนการซื้ออาหารมาบริโภคในครอบครัวนั้น จะเป็นการซื้ออาหารประเภทปลาจากเพื่อนบ้านที่ไปหาขาย ส่วนอาหารพวกหมู ไก่ ปลาหู จะซื้อที่ตลาดหรือแผงลอยอาหาร รถเร่ขายอาหารในหมู่บ้าน

5. องค์ความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพในครอบครัว และชุมชนบ้านโคกกลาง ยังมีการยึดถือและปฏิบัติอยู่อย่างหลากหลายและก็ส่งผลในเรื่องสุขภาพของบุคคล ครอบครัวด้วย เช่น ประเพณีการเลี้ยงปู่ตา ผีตาแฮก เป็นการแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณแก่บรรพบุรุษเป็นกุศโลบายโบราณให้เคารพนับถือผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นสร้างขวัญกำลังใจแก่คนในชุมชนในการทำมาหากินและสร้างความสามัคคีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การ สู่ขวัญ เป็นการส่งเสริมกำลังใจ ส่งเสริมสุขภาพจิตของบุคคล ครอบครัวและชุมชน งานบุญประเพณีตลอด 12 เดือน ที่ส่งผลต่อสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การสอนคนให้ระลึกบุญคุณอาหารคือข้าว ให้รู้จักประหยัดอดออมและระลึกถึงบุญคุณบรรพบุรุษและเคารพผู้มีพระคุณ การสร้างขวัญกำลังใจ สร้างความมั่นใจในการทำอาชีพ การผ่อนคลายความตึงเครียด การสงบจิตใจ เข้าวัดฟังธรรม หลังจากเสร็จจากการทำนา และบุญสงกรานต์เป็นวันครอบครัว รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นการสร้างความรักใคร่กลมเกลียวของครอบครัว ส่วนประเพณีบุญบั้งไฟเปรียบเสมือนเป็นการละเล่น สนุกสนานครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะถึงฤดูการทำนาอีกครั้ง หลังจากนั้นจะเป็นบุญบวชนาคและเข้าพรรษาเพื่อทดแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ บุญเดือนเก้าบุญเดือนสิบเป็นการทำบุญให้ทานแก่เปรตหรือวิญญาณที่ตกทุกข์ได้ยาก เป็นการสอนคนให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาแก่ผู้ด้อยโอกาสและการนับถือผู้มีพระคุณ ส่วนบุญเดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษาบุญเดือนสิบสอง บุญกฐิน ก็เป็นการเข้าวัดฟังธรรม

เป็นการฝึกจิตให้สงบเย็น การให้ทานหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ นอกจากนี้ ยังมีข้อปฏิบัติหรือข้อห้ามต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพ ซึ่งเป็น “โบราณอุบาย” ในการตักเตือนผู้คนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอุบัติเหตุหรืออันตรายกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน เช่น ห้ามตากผ้าข้ามคืน ห้ามตัดเล็บตอนกลางคืน ห้ามปลุกกอไฟไว้ข้างที่ ห้ามหญิงท้องไปดูเขาออกลูกจะออกลูกยาก ซึ่งทั้งหมดเป็นกุศโลบายที่มีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพทั้งสิ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพด้านการแพทย์แผนไทยที่สำคัญคือการอยู่ไฟของแม่หลังคลอด การใช้สมุนไพรต่าง ๆ ในการอยู่ไฟ มีจะมีการอาบน้ำสมุนไพร การจัดเตรียมอาหารสำหรับแม่ลูกอ่อน มีอาหารต้องห้ามต่าง ๆ มีอาหารสมุนไพรบำรุงน้ำนมต่าง ๆ ด้วย ส่วนสามีจะมีหน้าที่คอยดูแลบุตร ดูแลงานบ้าน ทำอาหารที่ไม่ใช่อาหารของหญิงหลัง